

A-65707

2005. aasta arheoloogiliste välitööde tulemused

Results of archaeological fieldwork in 2005

Reinhard JONHANSON and Martin YULIN

Archaeological excavations at Jägala Hillfort

Arheoloogilised välitööd Jägala hüüdnägil

Andres THAURI and Kristina JONHANSON

Archaeological research on Kärassa, Mälarviken and Parka, Võhma kihikonnas

Arheoloogilised välitööd Kärassa, Mälarviken ja Parka, Võhma kihikonnas

Julia LÄH and Margat LÄHMAN

New investigations at Sassi fields at Võhma, Võhma kihikonnas

Uus uurimusi Sassi väljakel Võhma kihikonnas

Margit KORSJA, Julia LÄH, Karin TÄRRE ja Ülle TÄMPL

Ringvallide uurimusi Lääne-Eesti maakonnas

Ringvallide uurimusi Lääne-Eesti maakonnas

Det. HANSEN

Über die Funktion der Neolithischen Hügel

Neoliitiliste hülgade funktsioonid

Reinhard JONHANSON

Excavations on the coast of Pärnu and Mõniste kihikonnas

Arheoloogilised välitööd Pärnu ja Mõniste kihikonnas

Reinhard JONHANSON

Archaeological excavations on the coast of Pärnu and Mõniste kihikonnas

Arheoloogilised välitööd Pärnu ja Mõniste kihikonnas

Margit KORSJA and Martin YULIN

Archaeological excavations in the surroundings of Kõrve ja Põlva kihikonnas

Arheoloogilised välitööd Kõrve ja Põlva kihikonnas

Andres THAURI and Riina BERNDIA

Archaeological excavations on the coast of Pärnu and Mõniste kihikonnas

Arheoloogilised välitööd Pärnu ja Mõniste kihikonnas

Reinhard JONHANSON and Riina BERNDIA

Archaeological excavations at Lääne-Eesti maakonnas

Arheoloogilised välitööd Lääne-Eesti maakonnas

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA**

2005

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2006

© 2006 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: Hilisviikingiaegne kõrva- või oimurõngas.
Rekonstruktsioon 2005. a. avastatud Ubina hõbeaardes
sisalduva fragmendi põhjal. Joonistanud Kersti Siitan.
Cover: Earring or temple ornament from Late Viking Age.
Reconstruction based on the fragment from the silver board
of Ubina discovered in 2005. Drawing by Kersti Siitan.

Tagakaas: Tartust Tähtvere tänavalt 2005. a. leitud 15. saj.
haruldase savikannu kild.
Back cover: Fragment of stoneware goblet from the 15th century.
Stray find from Tartu, Tähtvere Street in 2005.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Erki Russow
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Kalev Uustalu
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja küllendus:

Jaana Kool

ISSN 1406-3972

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDASEMPLAR

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS CARRIED OUT BY THE UNIVERSITY OF TARTU IN 2005

Andres TVAURI and Rivo BERNOTAS

Tartu Ülikool (University of Tartu), Lossi 3, 51003 Tartu, Eesti (Estonia)

andres.tvauri@ut.ee

bernotas555@gmail.com

Kabinet of Archaeology of the University of Tartu carried out several archaeological investigations in the territory of the Hanseatic town of medieval Tartu (see the present volume Table pp. 7–10). More relevant data was obtained from excavations in the lots at Ülikooli 15, Küttri 1 and Magasini 3, in the Uspenski Apostolic Orthodox Church and supervisory works in Magasini Street and the Town Hall Square (Fig. 1).

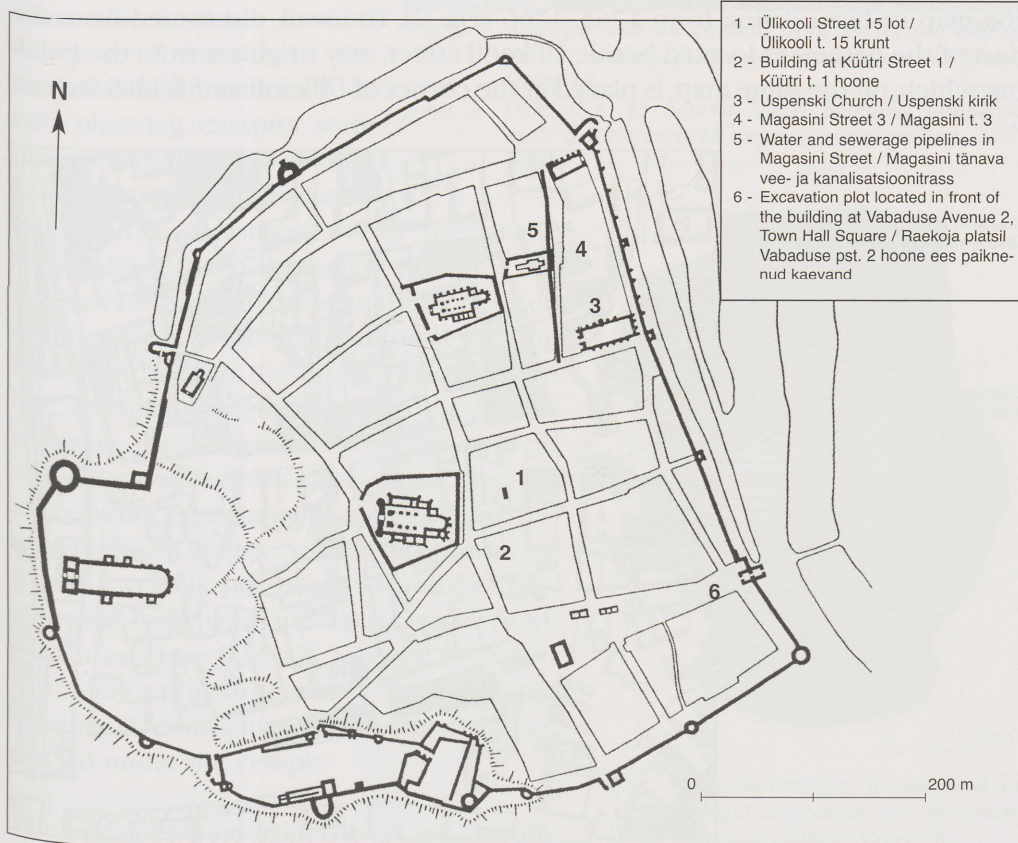

Fig. 1. More relevant archaeological investigations carried out by the University of Tartu in 2005, in the area of medieval town of Tartu.

Joon. 1. Tartu Ülikooli poolt 2005. aastal Tartu keskaegse linna alal tehtud olulisemad arheoloogilised uuringud.

Investigations in the basement of the building at Ülikooli 15 took place in connection with the restoration of the building. Six test trenches were dug in the floor of the cellar (Tvauri 2005e). It turned out that the cellar walls of the building had been constructed in several stages, at different heights and on different surfaces – either built on construction debris, the remnants of earlier buildings or on a wooden base. Walls with a regular layout, made of $30 \times 14.5\text{--}15 \times 9\text{--}10$ cm bricks, discovered under the Ülikooli Street side of the basement and under the northern wall of the building, date from the pre-Livonian War (1558–1583) times, judging by the bricks and bricklaying, thus being either from the first half of the 16th century or from the 15th century. The wall of an earlier building, discovered under the northern wall, had probably been a part of the building, the rear wall of which was found in the courtyard of the Ülikooli 17 building, during the relevant archaeological excavations (Piirits 1998). This building is also depicted on the map of Tartu dating from 1765–1766 (Fig. 2). The wall, discovered from the part of the basement located beside Ülikooli Street, may originate from the building which, on the same map, is placed at the corner of Ülikooli and Kõutri Streets.

Fig. 2. Earlier buildings, located in the lot at Ülikooli 15 and Kõutri 1, on the map of Tartu from 1765–1766.

Joon. 2. Ülikooli t. 15 ja Kõutri t. 1 krundi alal paiknenud varasem boonustus Tartu linna plaanil aastatest 1765–1766. (Sõjaajaloo Keskarhiiv Moskvas (ЦГБИА) f. 349, 12, p. 4665.)

Aiming at obtaining an overview of the cultural layer at **Ülikooli 15 courtyard**, an excavation plot, with a length of 5.9 metres and width of 1.35 metres, was dug across the yard (Tvauri & Bernotas 2005). As a result a medieval cultural layer was exposed approximately 1.5 metres below the current surface of the courtyard and it has been preserved, in some places, within a width of up to 2 metres. In the medieval layer remnants of two pine log cesspits were discovered, one of which was partially investigated

(Fig. 3). The measurements of the latrine were 1.8×1.8 and the height of it was 1.9 metres (15 layers of logs). On the upper side of the cesspit, at the height of the 1st–2nd log layer from the top, there was a fine wooden line, seemingly originating from the boards covering the cesspit. Underneath, the pit was filled with thick and sticky layer of excrements, containing abundant branches, wood chips, cherry stones, fragments of wooden vessels, potsherds and other finds. Likewise, there were numerous bricks (with measurements $30.5\text{--}31.5 \times 14.5\text{--}15.5 \times 8\text{--}10$ cm) and granite stones in the cesspit. Virgin soil, consisting of decomposed peat, started under the cesspit.

The finds obtained from the pit are customary to those discovered from medieval cesspits in Tartu. These objects originate from the second half of the 14th century, this

Fig. 3. A cesspit with the content from the second half of the 14th century, found in the courtyard at Ülikooli Street 15.

Joon. 3. Ülikooli t. 15 hoovist leitud palkidest lampkast, mille sisu pärineb 14. sajandi teisest poolest.

Fig. 4. A stoneware jug, found from the cesspit discovered in the courtyard at Ülikooli Street 15.

Joon. 4. Ülikooli t. 15 hoovis avastatud lampkastist leitud kivikeraamiline kann.
(TM A 141: 70.)

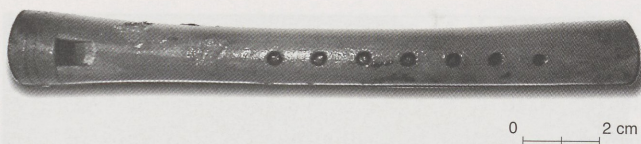

Fig. 5. A maple recorder, found from the cesspit discovered in the courtyard at Ülikooli Street 15.

Joon. 5. Ülikooli 15 hoovis avastatud lampkastist leitud vahtra-puust plokkflööt. (TM A 141: 170.)

nants of leather footwear, an iron key and other finds. The cesspit also contained numerous cherry and plum stones, apple and grape seeds, shells of walnuts and hazelnuts and other seeds. An extremely rare find, however, was a maple recorder (Fig. 5) which is recognised as the best preserved medieval recorder so far found in Europe.

Preliminary archaeological investigations in **Küütri 1 building** were carried out with an aim to ascertain the existence and nature of the cultural layer and the location of earlier walls under the ground floor of the building. The walls of a brick building, with a rectangular main plan (Bernotas 2005), dated earlier than the current Küütri 1 building, were discovered, the thickness of the walls being 86–126 centimetres. Both sides northern wall of the building, 86 cm wide, were varied by niches, 50–66 cm wide and with the same depth (Fig. 6). Potsherds

Fig. 6. Remnants of the northern wall of the medieval building on the site of Küütri Street 1 building.

Joon. 6. Keskaegse hoone põhjaseina jäänus Küütri t. 1 hoone alal.

being evidenced by the stoneware jug (Fig. 4) manufactured in Southern Lower Saxony (oral confirmation from Erki Rus-sow), abundant fragments of glass and wooden vessels, ends of fire-sticks, textile fragments, rem-

nants found from beside the wall date from the 16th–17th centuries. On account of the transient investigation, the time of construction of the building cannot be more precisely dated, however, the size of utilised bricks (30.5 × 14.5 × 9 cm) allows the presumption that we are dealing with a medieval building which has also been depicted on the 18th century map of Tartu (Fig. 2).

The aim of the investigations, carried out in the **Uspenski Apostolic Orthodox Church**, was to specify the location of the walls of the St. Mary of Magdalene Church of the Dominican monastery, situated in the lot of the Uspenski Church (Magasini Street 1) during the Middle Ages. For this purpose, a 5.6 m long and up to 2.4 m wide excavation site was created in the area between the central and southern nave of the Uspenski Church (Tvauri 2005a).

The northern side of the wall, made of $33 \times 14.5 \times 10$ cm bricks and granite stones, laid in neat joint and calcimined white, was revealed underneath the filling layers of modern times, approximately 1.3 metres below the floor of the Uspenski Church. Digging along the top surface of the wall took place in the length of 3.6 metres towards the south without finding the southern side of the wall. Considering the exceptional thickness of the wall, the excavation plot turned out to be in the area of the one-time buttress. Likewise, profile bricks from the imposts of windows and rib vaults, and ceramic floor tiles were also found at the excavation site. In addition, the filling layer contained abundant fragments of monk-and-nun roof tiles; the finds also comprised profile bricks from the medieval church's window imposts and rib vaults, the latter being typical of the 15th century (oral confirmation from Kaur Altkoa).

Archaeological investigations on the southern side of the **Magasini 3** building took place due to the intention to construct a new basement staircase for the building (Tvauri 2005b). A remnant of a wall, discovered in the course of the excavation, originates from the northwest corner of the brick building, existent prior to the 1775 fire, located on the eastern side of Magasini Street (Fig. 7). A 4.8 metre long section, in the northern wall of the building, and a 1.8 metre piece in the western wall, were successfully cleaned. Bricks with measurements of 30×14.5 – 15×10 cm were used in the wall, with single granite stones to be found. It was not possible to ascertain

Fig. 7. Remnants of the northwest corner of a medieval building on the southern side of the Magasini Street 3 building.

Joon. 7. Keskaegse hoone loodenurga jäänus Magasini t. 3 hoone lõunakiüljel.

the initial thickness of the described wall. Namely, its northern side had probably been damaged during the construction of the Magasini 3 building. Due to the gradual structure of the wall, its thickness has been different at different heights. Thus, the thickness, at the height of the preserved upper part of the wall remnant, has been the minimum of 50 cm, and in the lower part at least 1.1 metres.

Based on the measurements of the bricks and the way they had been laid, assumptions can be made that the discovered wall had been established in the 15th century or during the first half of the 16th century. The layers deposited on the quondam floor of the building, against the wall, dated from the second half of the 16th century. This layer contained, in particularly abundant quantities, the sherds of North-West Russian-style wheel-thrown pottery, characteristic of the time. Evidently, this layer had been deposited on the floor of the medieval building during the Livonian War.

In **Magasini Street**, archaeological supervision was carried out due to the reconstruction of water and sewerage pipes along the street. For that reason, an open pit was dug with an excavator within the entire length of Magasini Street, from Munga Street to Lai Street (Tvauri 2005d).

In the course of supervision, the earlier street paving of Magasini Street was documented, in addition to the remnants of the buildings, existent prior to the large fire in 1775. The remnants of the walls mainly comprised field stones in the lower part and 30 × 14 × 9 cm bricks in the upper section of the wall (Fig. 8). Under-

Fig. 8. Foundation of the building demolished after the great fire in 1775, underneath Magasini Street.

Joon. 8. Pärast 1775. aasta suurtulekahju lammutatud hoone alusmüür Magasini tänava all.

neath Magasini Street, in the section adjoining with the Rüütli 21/23 lot, at least three burials in wooden coffins, located in the east-west direction, were detected on the bottom of the 2-metres-deep excavation plot. These funerals probably originate from the churchyard of the medieval St. Nicholas Orthodox Church of the Pskov people.

In addition, pottery rejects, originating from Master Johann Rehn's pottery workshop (Tvauri & Metsallik 2006), which operated on the lot of the Uspenski Church at the end of the 17th century and beginning of the 18th century, were found in several places in the cultural layer underneath Magasini Street. Remarkable is the layer of pure potter's clay, found from the layer filled with construction debris, along the northern footpath of Munga Street. The clay layer also contained fragments of stove tiles and potsherds that had fallen to pieces and clinkered in the excessive heat of the potter's kiln.

Supervision on the **Town Hall Square**, between the area within the line of Rütli/Küüni Street and Vabaduse Avenue, was carried out due to the replacement of water and sewer pipelines in the Town Hall Square of Tartu (Tvauri 2005c). Supervision was conducted with regard to seven small excavation plots located above the excavation of earlier water pipes. A dark and dense organic-rich layer, originating from the 13th-14th centuries, was revealed 1-1.6 metres below the current pavement, underneath the paving and filling layers consisting of sand. In front of the building at Vabaduse Ave 2, the remnants of a wicker fence were discovered, in the above-described layer, located 1.7 metres below today's pavement (Fig. 9).

Fig. 9. Remnants of the wicker fence discovered from the cultural layer of the 13th-14th centuries, in front of the building at Vabaduse Avenue 2, in the Town Hall Square.

Joon. 9. Raekoja platsil Vabaduse pst. 2 hoone ees 13.-14. sajandi kultuurikibist leitud punutud vitsaia jäänused.

References

- Bernotas, R. 2005.** Aruanne arheoloogilistest uuringutest Tartus Küütri 1 krundil 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Piirits, P. 1998.** Arheoloogilised kaevamised Tartus Ülikooli tn. 17 hoovis. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. 2005a.** Arheoloogilised uuringud Tartu Uspenski apostelliku õigeusu kirikus 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. 2005b.** Arheoloogilised uuringud Tartus seoses Magasini 3 hoone keldritrepi ehitusega 2005. aasta detsembris. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. 2005c.** Aruanne arheoloogilisest järelevalvest Tartus Raekoja platsil vee- ja kanalisatsioonitrasside renoveerimisel 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. 2005d.** Aruanne arheoloogilisest järelevalvest vee- ja kanalisatsioonitrasside renoveerimisel Tartus Magasini tänaval 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. 2005e.** Aruanne arheoloogilistest uuringutest Tartus Ülikooli 15 keldris 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. & Bernotas, R. 2005.** Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Tartus Ülikooli 15 hoovis 2005. aastal. Tartu. (Manuscript in MA.)
- Tvauri, A. & Metsallik, R. 2006.** The production of the workshop of potter Johann Rehn of Tartu (ca. 1684–1708). – EAA, 10, 1, 24–60.

TARTU ÜLIKOOLI KORRALDATUD ARHEOLOOGILISED UURINGUD TARTUS 2005. AASTAL

Andres TVAURI ja Rivo BERNOTAS

Tartu Ülikooli arheoloogia kabinet korraldas Tartus 2005. aastal mitmeid arheoloogilisi uuringuid (vt. tabel lk. 7–10). Neist olulisemat teavet andsid kaevamised Ülikooli t. 15, Küütri t. 1 ja Magasini t. 3 krundil, Uspenski apostelliku õigeusu kirikus ning järelevalvetööd Magasini tänaval ja Raekoja platsil (joon. 1).

Ülikooli t. 15 hoone keldri põrandasse kaevati 6 prooviurfi. Selgus, et hoone keldrimüürid on rajatud mitmes järgus, erinevatele kõrgustele ja erinevale alusele (ehitusprahile, varasemate hoonete jäänustele või puitparvedele). Ülikooli tänava poolses keldris ja hoone põhjaseina all avastatud korrapäraselt laotud tellistest müürid võivad pärineda enne Liivi sõja (1558–1583) aegsest perioodist, olles ehitatud kas 16. sajandi esimesel poolel või 15. sajandil. Põhjaseina all avastatud varasema hoone müür kuulub ilmselt sellele hoonetele, mille tagasein avastati Ülikooli t. 17 hoovil arheoloogiliste kaevamiste käigus. Seda hoonet kujutatakse ka Tartu linna 1765–1766 aasta plaanil (joon. 2). Ülikooli tänava äärsest keldriosast avastatud müür võib pärineda hoonest, mis on märgitud samale plaanile praeguse Ülikooli ja Küütri tänavate nurgale.

Ülikooli t. 15 hoovile rajati risti üle õue 5,9 m pikk ja 1,35 m lai kaevand. Selgus, et hoovialal paljandub keskaegne kultuurkiht ligikaudu 1,5 m allpool praegust hoovipinda ning on säilinud kohati kuni 2 m paksusena. Keskaegses kihis avastati kahe männipalkidest lampkasti jäänused, millest uuri ti läbi üks (joon. 3). Kasti mõõtmed olid 1,8 × 1,8 m ning säilinud oli see 1,9 m kõrgusena. Kasti ülaosas, ülalt 1–2 palmikihi kõrgusel oli õhuke puiduviirg, mis näis pärinevat kasti katnud laudadest. Selle all täitis kasti tihe ja nätske väljaheitekiht, milles leidis rohkesti oksa, puidulaaste, kirsikive, puunõutükke, savinõukilde jm. leide. Lampkastis oli ka rohkesti telliseid ning maakive. Kastist saadud leiud on tavalised Tartu keskaegsetele jäätmekastidele. Need pärinevad 14. sajandi teisest poolest, mida tõendavad Lõuna-Alamsaxis valmistatud kivikeraamiline kann (joon. 4), rohked klaas- ja puitnõude tükid, peergude otsad, tekstiilikatked, nahkjalatsite jäänused, rauast võti ja muud leiud. Samas leidis ka rikkalikult kirs- ja ploomikive, õuna- ja viinamarjaseemneid, kreeka- ja sarapuupähk- lite koori ning muid seemneid. Üliharuldaseks leiuks oli vahtrapuust plokkflööt (joon. 5), mis on teadaolevalt kõige paremini säilinud keskaegne plokkflööt, mis seni Euroopas leitud.

Küütri t. 1 hoonest leiti praegusest Küütri t. 1 hoonest varasema, ristikülikukujulise põhiplaaniaga tellishoone müürid, mille paksus oli 86–126 cm. Hoone 86 cm laiuse põhjaseina mõlemat külge liigendasid 50–66 cm laiused ja sama sügavad nišid (joon. 6). Müüri kõrvalt leitud savinõude killud pärinevad 16.–17. sajandist. Hoone ehitamisega ei saa põgusate uuringute põhjal täpsemalt dateerida, kuid kasutatud tellise mõõtmed lubavad arvata, et tegemist on keskaegse hoonega, mida kujutatakse 18. sajandi Tartu plaanil (joon. 2).

Uspenski kiriku krundil (Magasini t. 1) keskajal paiknenud dominiiklaste Maarja Magdaleena kloostrikiriku müüride asukohta täpsustati Uspenski kiriku kesk- ja lõunalöövi vahelisele alale 5,6 m pika ja kuni 2,4 m laia kaevandi rajamisega. Praeguse kiriku põrandast ligikaudu 1,3 m allpool, uusaegsete täitekihtide all paljandus tellistest ja maakividest puhta vuugiga laotud ja valgeks lubjatud müüri põhjakülj. Piki müüri pealispinda kaevates jõuti 3,6 m ulatuses lõuna poole ilma, et müüri lõunakülge oleks leitud. Arvestades müüri erakordset paksust, tuleb arvata, et sattuti kunagisele kontraforsile. Kaevandist leiti ka profiiltelliseid ning keraamilisi põrandaplaate. Lisaks esines täitekihis rohkesti munk-nunn katusekivide fragmente. Kaevamiste käigus leitud keskaegsest kirikust pärit aknaimpastide ja võlviroiete profiiltellised on tüüpilised 15. sajandile.

Magasini t. 3 hoone lõunaküljel toimunud kaevamiste käigus leiti müürijäänus, mis pärineb 1775. aasta põlengu eelse Magasini tänava idaküljel paiknenud tellishoone loodenurgast (joon. 7). Hoone põhjaseinast saadi välja puhastada 4,8 m ja lääneseinast 1,8 m pikkune müürijupp, mille algset paksust ei olnud võimalik kindlaks teha. Ilmselt on sama müüri põhjaküljel lõhutud Magasini tänav 3 hoone ehitamisega. Müüri astmelisuse tõttu on selle paksus erineval kõrgusel olnud erinev. Nii on see säilinud müürijäänuse ülaosa kõrgusel olnud vähemalt 50 cm, allpool aga vähemalt 1,1 m paksune. Telliste mõõtmete ning müürilao põhjal võib oletada, et leitud müür on rajatud 15. sajandil või 16. sajandi esimesel poolel. Hoone kunagisele põrandale ladestunud kihid pärinesid 16. sajandi teisest poolest. Eriti rohkesti sisaldas see kiht tolele ajale iseloomulikku Loode-Vene päritoluga lihtkedrakeraamiliste savipottide kilde. Nähtavasti on tegemist keskaegse hoone põrandale Liivi sõja ajal ladestunud kihiga.

Magasini tänaval toimunud järelevalvetöödega dokumenteeriti varasemate tänavasillutiste ja enne 1775. aasta suurtulekahju eksisteerinud hoonestuse jäänuseid (joon. 8). Magasini tänava all, Rüütli t. 21/23 krundiga piirnevas lõigus täheldati 2 m sügavuse kaevise põhjas vähemalt kolme matust. Luustikud paiknesid puitkirstudes ida-lääne suunaliselt ja need pärinevad tõenäoliselt pihkvalaste Püha Nikolai õigeusu kiriku keskaegsest kirikaiaist. Lisaks leiti Magasini tänava alusest kultuurkihist mitmest kohast pottsepatöökoja praaki, mis pärineb praeguse Uspenski kiriku krundil 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi alguses tegutsenud meister Johann Rehni potsepatöökojast. Tähelepanuvääriv on Munga tänava põhjapoolse kõnnitee joonel ehitusprahisest täitekihist leitud puhta pottsepasavi kiht, millega koos leidis ka pottsepaahjus liigeses kuumuses purunenud ja klinkerdunud pottkahlite ning savinõude kilde.

Järelevalve Raekoja platsil toimus seoses vee- ja kanalisatsioonitrasside väljavahetamisega. Järelevalvet tehti seitsme väikse kaevisega, mis paiknesid varasemate veetorude kraavi kohal. Tänapäevase sillutisest 1–1,6 m sügavamal ilmus nähtavale tume ja tihke orgaanikarohke kiht, mis pärineb 13.–14. sajandist. Vabaduse pst. 2 hoone ees paljandusid selles kihis vitstest punutud tara jäänused (joon. 9), mis jäid tänapäeva sillutisest 1,7 m sügavamale.